

В. І. Пустовалова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Шаховий лінгвокультурний субкод у сучасному медіатексті

В. І. Пустовалова. Шаховий лінгвокультурний субкод у сучасному медіатексті. У статті на матеріалі сучасних медіатекстів розглянуто особливості функціонування в них шахового лінгвокультурного субкоду, що є складником загального лінгвокультурного коду гри та реалізується в тексті засобами концептуальної метафори. Проаналізовано смислову структуру субкоду, способи метафоризації, основні моделі перенесень, визначено прагматичне та аксіологічне навантаження метафор, їхню роль у формуванні змісту текстів.
Ключові слова: *лінгвокультурний субкод, медіатекст, концептуальна метафора, сценарій, оцінка.*

В. И. Пустовалова. Шахматный лингвокультурный субкод в современном медиатексте. В статье на материале современных медиатекстов рассматриваются особенности функционирования в них шахматного лингвокультурного субкода, который является составляющей общего лингвокультурного кода игры и реализуется в тексте средствами концептуальной метафоры. Анализируется смысловая структура субкода, способы метафоризации, основные модели перенесений, определяется прагматическая и аксиологическая нагрузка метафор, их роль в формировании содержания текстов.
Ключевые слова: *лингвокультурный субкод, медиатекст, концептуальная метафора, сценарий, оценка.*

V. I. Pustovalova. Chess lingual cultural subcode in contemporary media text. In the article the peculiarities of chess lingual cultural code which is the component of game lingual cultural code and realizes in the texts by means of conceptual metaphor are discovered on the basis of modern media texts. The meaning structure of subcode, the kinds of metaphORIZATION, the main models of transferring are analyzed, pragmatic and evaluative meaning of metaphors, its role in the formation of texts' content is specified.
Key words: *lingual cultural subcode, media text, conceptual metaphor, scenario, evaluation.*

Будь-яка популярна гра, характерні риси якої закріплені в людській свідомості, може розглядатись як модель людського життя. Завдяки своїй здатності концептуалізувати дійсність ті знаки, що на мовному рівні відтворюють одиниці лінгвокультурного коду гри, активно використовуються в сучасному мовленні. У межах загального лінгвокультурного коду дослідники виокремлюють низку субкодів – комунікативних підсистем нижчого, ніж код, рівня [3:220]. Серед лінгвокультурних субкодів, що формують когнітивний простір коду гри, одиниці шахового субкоду є одними з найбільш функціональних. Концептуалізація ситуації через використання ігрових понять зумовлює принципи системної організації образно-метафоричних засобів, за допомогою яких одиниці субкоду вводяться в текст.

Науковці розглядають метафору в різних аспектах: як стилістичний засіб, як засіб номінації, як засіб створення нових понять на основі вже наявних. Останній підхід став основою розвитку теорії концептуальної метафори, що вивчає властивості метафор фор-

мувати нові концепти в результаті когнітивних маніпуляцій із тими поняттями, що вже існують у мові та знайомі більшості носіїв. На думку Є. Опаріної, найповніше роль метафори цього типу розкривається у вербалізації понять, непередметних сутностей [5:66].

Концептуальна метафора відіграє фундаментальну роль у процесі сприйняття газетного дискурсу і моделювання ситуацій у пресі, на чому наголошують сучасні дослідники [2; 7]. Російські науковці Е. Будаєв та А. Чудінов [1] досліджують функціонування метафори в політичному дискурсі. Вони розглядають метафору як комплекс «дзеркал», що відображують об'єктивну дійсність. Особливу увагу дослідники зосереджують на метафорі як засобі вербального впливу. Дослідженню різних аспектів функціонування метафори в українських медійних текстах присвятили свої дослідження Х. Дацишин [2], О. Ільченко [4], О. Чадюк [8]. Ігровий компонент є важливою складовою формування метафори в дискурсі мас-медіа. Предметом нашого зацікавлення стали шахові метафори, оскільки перенесення подібного характеру

широко використовуються для метафоричного моделювання ситуацій. На цьому, зокрема, наголошує Х. Дацишин [2], розглядаючи шахові метафори як складову семантичної групи спортивних метафор у їх функціонуванні в політичному дискурсі. З огляду на це, шахова метафора як особлива форма репрезентації дійсності потребує спеціального дослідження. Метою нашої роботи є визначення особливостей функціонування концептуальних метафор з образним компонентом шахів у сучасних медіатекстах. Для аналізу було використано матеріали газет «День», «Дзеркало тижня» та сайту gazeta.ua.

Світ і події в ньому ототожнюються з розгортанням партії на шаховій дошці:

А у разі гострого протиборства політичних сил, які претендують на управління суспільством, питання символіки не раз опинялися в центрі конфлікту, ставали фігурами шахової партії, гравці якої мали на меті аж ніяк не символічні інтереси [Дзеркало тижня, 21.04.2007];

Їхнє [вчителів] життя – це шахова партія тривалістю в назавжди, умови якої ускладнено постійним цейтнотом і неможливістю прибрати з дошки будь-які фігури. Невірний хід може позбавити багато чого: і суспільного стану, і просто життя [День, 1.11.1997].

Відповідно до загальної метафори «світ – шахова дошка» метафоризуються також назви діячів. Описана ситуація ототожнюється з шаховою партією, що передбачає наявність гравців – сильної сторони, що керує процесом, та фігур – несамостійних, залежних об'єктів діяльності.

Слово *шахи* активно функціонує в медіатекстах, сценарій гри можливо застосувати практично в будь-якому контексті, зокрема політичному.

Нових людей до команди не беруть, бо треба буде показувати їм у деталях, куди й що йде. Вигнати когось зі своєї команди Президент теж не може, бо вигнанець може розповісти, що куди кому пішло. Тому регіонали намагаються уникати гучних звільнень, а замість того, **грають у політичні шахи**: переставляють один одного з місця на місце, імітуючи бурхливу діяльність [День, 2.03.2012].

Метафоричне перенесення в цьому випадку здійснюється на основі майже повної когнітивної відповідності реальної ситуації ігровій. Ознака залежності реалізується через стосунки «начальник – підлеглий», у яких останні є об'єктами діяльності перших.

Іноді саме використання ігрових метафор на означення реальних ситуацій має аксіологічний зміст, вказує на несерйозне ставлення до ситуації:

Спитаємо себе: чи не сприймалася у Києві епопея зі зміною влади на НТВ як факт саме тутешнього життя, що прямо впливає на наші власні долі? Адже всі **путінсько-гусинсько-березовські шахи** на цей день і годину стосуються нас не більше, ніж яка-небудь видача Мілошевича Гаазькому трибуналу. Цікаве, захоплююче багатосерійне мило [День, 13.07.2001].

У цьому прикладі, окрім згаданої вже ознаки залежності, на формування змісту впливає протиставлення гри реальній ситуації. Ігрова ситуація з огляду на свою умовність не може викликати такий же резонанс, як реальні події. Використання ігрової метафори в цьому випадку дещо знижує цінність інформації і, як наслідок, навіює сприйняття її як неважливої. Так автор не лише метафорично відтворює дійсність, але й на рівні конотацій демонструє власний кут зору на проблему.

Шахи сприймаються передусім як інтелектуальна гра. Ця ознака лежить в основі одного з найчастотніших метафоричних уживань назви гри – 'діяльність, що передбачає попереднє планування дій, використання розумових зусиль для досягнення результату'. Такі перенесення часто використовуються для опису подій зі спортивної сфери, тому що на тлі інших видів спорту компонент інтелектуальності є диференційною ознакою саме для шахів.

До того ж така тактика була успішною в його [В. Кличка] останніх поєдинках. Коли опонент йшов на зближення, Віталій у потрібний для себе момент йшов у клінч. Це така собі **гра в шахи**, де кожен невдалий рух може коштувати перемоги [День, 21.02.2012];

Сьогодні в першій лізі «Чорноморець» і «Олександрія» досить грубо **грають проти нас в шахи**, якщо ви розумієте, про що я. Думаю, ви знаєте, що таке футбол у першій лізі? [gazeta.ua, 05.04.2011].

У поданих прикладах залучення шахової метафори відсилає саме до ознаки інтелектуальності. Разом із тим, у першому випадку автор наголошує на необхідності інтелектуально розраховувати шлях до мети, стратегічно планувати процес. Інтелектуальна діяльність поряд із фізичною подається як необхідна складова досягнення успіху. У другій ситуації інтелектуальне «змагання» відбувається там, де має бути тільки спортивна конкуренція, отже, порушується передбачений

сценарій. Тому в метафоричному виразі поряд із ознакою інтелектуальності реалізується ситуативна ознака «підступність», що надає негативного забарвлення фразі в цілому.

Чітку аксіологічну спрямованість мають метафори, які виражаються через незвичайні маніпуляції з предметами для гри в шахи, використання шахових фігур в інших ігрових ситуаціях.

В. Чорновіл: «Проблема в тому, що ми ще не навчилися грати за правилами, а вже намагаємося правила змінити. Тобто – не вмієте грати в шахи, давайте зіграємо в більярд шаховими фігурами» [День, 27.07.1998];

Дуже сподобалась в одній з телевізійних програм фраза пані Богословської, суть якої полягає в тому, що регіонали грали в шахи, а їх опоненти били всіх по голові шаховою дошкою [День, 28.03.2008].

Шахи, що сприймаються як інтелектуальна гра, не передбачають докладання фізичної сили для досягнення мети. Ситуації, в яких шахові предмети піддаються фізичному впливу, є порушенням ігрового сценарію, тому сприймаються як негативні. В обох прикладах мовці підкреслюють неприпустимість такої поведінки в реальних ситуаціях, коли розв'язання проблеми базується передусім на розумових зусиллях учасників. В останньому прикладі метафоризується ситуація в цілому. Негативна оцінка спрямованість посилюється введенням метафори грубих фізичних дій, особливості поведінки різних груп людей виражаються через їхнє ставлення до предметів для гри.

Можна, звісно, робити вигляд, що визнання такої [інформаційної] війни – це «конспірологія», це чиїсь божевільні вигадки, це незважені твердження, але чи не надто ризиковано сідати грати в шахи з тими, хто **звик грати лише в «Чапаєва»**? [День, 1.07.2011];

Європа опинилася – а Україна опиниться – перед дилемою: припинити політику відкритості, отже, зрадити філософії власного існування, чи продовжити цю політику, отже, поставити себе під загрозу безкультурної експансії: й далі грати в шахи з опонентом, який **грає в «чапаєва»**. Дилема непроста. Тож і міркувань вона потребує серйозних [День, 5.05.2006].

У цих прикладах, як і в попередніх, аксіологічний зміст висловлювання реалізується через протиставлення інтелектуальної манери гри фізичній. Гра в «Чапаєва» як максимально спрощений, фізичний варіант боротьби на шаховій дошці є прямим порушенням правил

стосовно тих, хто продовжує дотримуватися правил шахової боротьби.

Проте в певних контекстах ця метафора може мати позитивну оцінність, виражаючи можливість контролювати ситуацію і в будь-який момент прибрати з дошки непотрібні фігури:

Коли громадяни будуть знати, що і як робити, щоб бути успішними, коли ми «загнуздаємо» владу й опозицію, перетворимо їх на шахові фігури різного кольору, шахові партії на українській шахівниці будуть проходити під нашим контролем. І в нас завжди буде можливість **зіграти в «Чапаєва»** [День, 24.06.2005].

Тут знов актуалізується значення гри в шахи як взаємодії керівника і керованого, проте відбувається перерозподіл ролей: на відміну від попередніх прикладів, роль суб'єкта бере на себе народ.

Широкого вжитку в метафоричному значенні набувають назви предметів, що використовуються для гри в шахи. Так, слова *шахова дошка*, *шахівниця* найчастіше вживаються в межах метафори «шахова дошка – сфера діяльності»:

Очевидно, у період президентства Дмитра Медведєва Росія спробує взяти реванш на міжнародній арені і стане активніше **грати на світовій шаховій дошці** [Дзеркало тижня, 29.12.2007].

Низку метафор на основі шахової гри ввів у політичну сферу З. Бжезинський, використовуючи їх у своїй книзі «Велика шахівниця», що описує політичні події в різних країнах світу. Метафоричний опис дійсності відбувається на основі тієї ж загальної метафори «світ – шахова дошка», проте можемо помітити, що функціонування цих одиниць у межах метафори виходить за рамки однієї книги:

– Найвідоміша ваша книга називається «Велика шахівниця». Яку роль на цій **шахівниці** відведено Україні? – Я не можу точно визначити **фігуру**. Це, звичайно, не **пішак**, це, можливо, не **ферзь**. Але це однозначно дуже важливий елемент шахівниці, один із найважливіших» [уривок з інтерв'ю із З. Бжезинським; День, 18.05.2004].

У цьому прикладі спостерігаємо метафоризацію всієї ситуації за допомогою мовних засобів із шахової сфери. Причому добір метафор не є випадковим, мовець продовжує метафоризувати ситуацію засобами, використаними в попередній репліці (*шахівниця*), та доповнює власними метафорами з тієї ж сфери (*фігура*, *пішак*, *ферзь*). У свою чергу, ви-

бір шахової метафори журналістом в обговоренні зумовлений, з одного боку, назвою книги З. Бжезинського, а з другого, – уподібненням шахової партії до політичних реалій. У цьому випадку текст книги Бжезинського функціонує як прецедентний, на основі якого мовці вибудовують взаємопов'язані когнітивні метафори вже на рівні кількох фраз.

Метафоризація слова *пішак* здійснюється відповідно до ролі цієї фігури на шаховій дошці. Ця метафора найчастіше вживається на означення слабого об'єкта впливу, в цьому випадку найповніше реалізується ознака несамостійності:

На жаль, у нас ця подія [Голодомор], в основному, використовується як деякий **політичний пішак** у боротьбі різних партій, і це також образливо [День, 25.11.2003].

Часто метафори *пішак* і *ферзь* уживаються в одному контексті для позначення двох протилежних сутностей, відповідно найслабшої та найсильнішої. Можливість пішака за певних умов стати ферзем також метафорується на когнітивному рівні:

Прохідний пішак. В шахах це фігура, на вертикалі перед якою відсутні пішаки противника. Тобто, на шляху до перетворення – конкурентів немає. В українському медіапросторі – це UBR. [...] За кілька тижнів UBR можуть оголосити переможцем у конкурсі на розподіл загальнонаціональних ефірних цифрових частот, і він перетвориться з кабельно-спутникового телеканалу на ефірний. Тобто з **пішака** у **ферзі**. [...] Домовляючись та підписуючи угоду, ESG впевнена у допомозі своєї покровительки, а відтак і у результатах конкурсу. Тому одразу врахувала всі плюси майбутньої перемоги і продає не пішака, а вже ферзя. [...] І тут час поговорити про чесну гру. Прибирати з поля конкурентів, прикриватися турою і **грати ферзем**, коли ти ще пішак... [gazeta.ua, 24.03.2012].

Процес метафоризації в останньому прикладі проходить через весь текст, зображуючи процеси зміни значущості телеканалу. Серед компонентів значення метафори *прохідний пішак* акцент зроблено на відсутності перешкод у процесі перетворення пішака на ферзя, легкого, отже, незаслуженого отримання нового статусу. Подальший контекст засвідчує залучення до процесу діяльності, метафоризованої як гра, побічних сил, що є прямим порушенням встановлених правил. Ці два порушення сценарію в комплексі зумовлюють аксіологічне забарвлення ситуації

в цілому, виражають негативне ставлення автора до описаних подій.

Назви інших шахових фігур також виступають у ролі метафор, щоправда, ці метафори здебільшого односпрямовані:

...Йшов Леонід Грач із дошки **ферзем**, а повернувся ослабленою **турою**, перспективи якої поки досить невизначені [День, 22.04.2002].

Метафори *ферзь* і *тура* взаємодіють як фігура-лідер та фігура, нижча ієрархічно. Вони використовуються як характеристики однієї людини з метою зобразити зміни в статусі останньої залежно від змін ситуації в цілому. При цьому події з фігурами описано з порушенням сценарію гри, бо він не є важливим для концептуалізації: з різних ознак, які можуть впливати на вибір метафори, автор акцентує тільки статусні.

Часто вживані метафори іноді набувають ознак фразеологічності. Результат такого перенесення В. Телія називає образно мотивованою ідіомою [6:62–64]. Такі одиниці входять до складу субкоду в усталеному вигляді. Показовим прикладом фразеологізму, що утворився на основі метафоричного перенесення, є *хід конем*:

Учора столичний градоначальник Леонід Черновецький у відповідь на рішення Кабміну зробив "**хід конем**". Він звернувся з листом до Президента України, де особисто просить відсторонити його від виконання обов'язків голови КМДА на 10 днів і вважати, що в цей час він перебуватиме в неоплачуваній відпустці за власний рахунок і за власним бажанням [День, 14.03.2008].

Основою метафоризації назви *кінь* є знання про незвичайну траєкторію ходу цієї фігури. На основі цього сформувалось усталене значення фразеологізму – несподівана дія, яка не є типовою в певних обставинах.

Слова на позначення етапів шахової партії, варіантів розташування фігур на дошці, ігрових комбінацій – ще одне джерело часто вживаних метафор. Тут метафоризація відбувається переважно на основі візуальної подібності реальної ситуації до метафоричної дії. Використання таких метафор часто супроводжується додатковим поясненням з метою запобігти нерозумінню значення метафори:

Ані "пішакам" і "фігурам" (робітникам, пенсіонерам, малому, середньому і великому бізнесу), ані супернику досі не ясно, яку ж дебютну стратегію обрала влада. Але є тривожні сигнали, що ця стратегія – **гамбіт**. Нагадаю, гамбіт – це жертвування

пішака або фігури за ініціативу (загострення гри) [День, 24.06.2005].

Перенесення відбувається в рамках загальних метафор, коли метафоризується ситуація в цілому. Скажімо, на означення різних етапів одного процесу використовуються терміни, що позначають відповідний етап у шахах:

Дебют, незмінне "e2-e4". На світанку погодувати худобу, зібрати дітей та онуків до сніданку, подивитися конспекти уроків перед виходом із дому... [...] **Мігельшпіль**, тактика захисту. На педраді зустрічатися з колегами для обговорення болючих питань погодинного навантаження, ставок, оформлення кабінетів, отримання грамот і доган. [...] **Ендшпіль**, як правило, затяжний і важкий від усвідомлення того, що бібліотека знову не працює, а телеінформації малувато [День, 1.11.1997].

Метафора проходить через весь текст, створюючи в його рамках когнітивний «шаховий простір». Метафори використовуються як заголовки до окремих абзаців, позначають певні періоди життя тих, про кого йдеться (учителів). Найчастіше в подібних випадках метафоризація зумовлена відповідністю семантики використаних одиниць ситуаціям, що описуються.

Народний депутат Сергій Терьохін, коментуючи «Дню» **рокірування на мінфінівському полі**, відзначив, що чутки про відставку єдиного безпартійного міністра уряду ходили давно» [День, 28.12.2001]; «Одним із проявів кризи в країні є також специфічний шаховий цугцванг (zug – хід; zwang – приневолення), що все частіше трапляється на політичній дошці. Як відомо, під цугцвангом розуміють таке розташування фігур на шахівниці, при якому черговий хід одного з партнерів не може не погіршувати його власну позицію, зокрема, веде до втрати фігур, а в перспективі – до повного програшу. У нашому, однак, оригінальному шаховому випадку почали траплятися (попри багатовікові правила шляхетної гри), так би мовити, **подвійні цугцванги**. А саме – з кожним наступним ходом на шаховій дошці погіршується позиція, не одного, а обох (!) гравців» [День, 27.04.2007].

В останньому прикладі попередній опис стандартного шахового цугцвангу протиставляється специфічному, що є метафоричним виразником конкретної ситуації. Політична ситуація нібито й схожа на шахову, проте має свою специфіку, зумовлює зміни сценарію в ході метафоризації, що надає метафорі додаткової експресії.

Серед образів гри, що виділяються як елементи лінгвокультурного коду й несуть прагматичне навантаження, слід відзначити кольоративи *чорний* та *білий* як характерні для шахових фігур і клітин на шахівниці. Чорно-біла гама метафоризується у два способи. З одного боку, на перший план виходить протиставлення кольорів, що використовується на позначення двох протилежних сил, позицій, найчастіше політичних:

Незалежних експертів більше всього вражає те, що гравці (як **білі**, так і **чорні**) безперервно порушують всі загальновизначні правила гри – заради шаху або пату, для прямої атаки на короля-супротивника чи для матеріальної переваги [День, 27.04.2007].

Добір таких кольорів тут можна пояснити лише загальним принципом метафоризації виразу. Перенесення здійснюється на основі поширеного протиставлення чорного і білого. Кольоративи вживаються на позначення двох протилежних сил, виконують скоріше номінативну, ніж аксіологічну функцію. В іншому ж прикладі метафоризація відбувається на основі архетипних культурних асоціацій із білим та чорним кольорами, закріплених у свідомості мовця:

В нормальних умовах існування суспільства Бог не грає з людьми в шахи (**чорне і біле**). Між чорним та білим є певні фази переходів; є опосередковані ланки, які необхідно використовувати з метою консенсусу, домовленостей [День, 15.11.2002].

Перенесення здійснюється на основі асоціації з чорним та білим як максимальними виразами позитивного і негативного в людському житті. Кольоративи дають автору підставу для вживання шахової метафори, проте вона функціонує тільки на рівні першої фрази.

Для жителів села вчитель – **біла фігура**, для себе, безумовно – завжди **чорна** [День, 1.11.1997].

Цей приклад демонструє використання чорного та білого кольорів для опису сприйняття людини суспільством і її самоідентифікації. З одного боку, слово *фігура* вказує на апеляцію автора до традиційної шахової метафори, що вписується в загальну структури метафори на рівні всього тексту (див. приклад вище). З іншого боку, чорний і білий кольори не характеризують різні фігури шахової партії, а відображають різні погляди на одну й ту саму особистість. Отже, на перше місце тут виходить культурна семантика кольоративів,

традиційні асоціації зі світлим і темним як позитивним і негативним відповідно.

У певних випадках когнітивні операції з кольоративами дозволяють розширити діапазон їх використання у межах шахових метафор:

У якийсь момент шахової партії терпець глядачів урветься і **всі кольори (помаранчеві, білі, сині, зелені й ін.)** змішаються в один розлучений “дев’ятий” вал, прорвуться через заслони (видимі й невидимі), рознесуть вщент шахові трибуни і розженуть головних гравців та їхні команди підтримки... [День, 27.04.2007].

Метафора вводиться на основі поширеного перенесення «політична діяльність – гра у шахи», але далі використовуються нехарактерні для цієї гри кольоративи, які, у свою чергу, активно функціонують у дискурсі преси як метонімічні означники різних політичних сил. Отже, такий вираз є наслідком накладання одна на одну двох різних за походженням тропів. Значення кольорів у цьому випадку апелює до сучасних реалій, на відміну від попередніх прикладів, у яких архетип-

не трактування кольоративів зумовлює відповідні асоціації.

Лінгвокультурний код гри включає в себе низку субкодів, що мають власний спектр денотативних ділянок і тематичну домінанту. Шаховий субкод є одним з найпопулярніших способів образного зображення ситуації, у мовленні він реалізується через різні складники концептуальної метафори. Шахові концептуальні метафори поширені в дискурсі мас-медіа. Вони формують низку різних за значенням та емоційним забарвленням образів, що базуються передусім на суб’єктно-об’єктних відносинах учасників процесу. Позитивна оцінка формується на основі інтелектуальності як провідної характеристики гри. Ігровий характер метафор несе в текстах передусім негативне прагматичне навантаження, наголошуючи на несерйозному ставленні суб’єктів діяльності до ситуації. Питання функціонування інших складників лінгвокультурного коду гри залишаються актуальними для подальшого дослідження.

Література

1. Будаев Э. В. Метафора в политической коммуникации : монография / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. — М. : Флинта, Наука, 2008. — 248 с.
2. Дацишин Х. П. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Дацишин Христина Петрівна. — Львів, 2005. — 20 с.
3. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики : Общее языкознание. Социолінгвістика : словарь-справочник / Т. В. Жеребило. — Назрань : Пилигрим, 2011. — 280 с.
4. Ільченко О. А. Метафоричні словосполучення в економічному дискурсі преси початку ХХІ століття: когнітивно-прагматичний аспект / О. А. Ільченко // Вісник Житомирського державного університету. — 2011. — Філол. науки. — Вип. 58. — С. 131—135.
5. Опарина Е. О. Концептуальная метафора / Е. О. Опарина // Метафора в языке и тексте. — М. : Наука, 1988. — С. 65—77.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 288 с.
7. Траченко О. М. Концептуальна метафора в британському газетному дискурсі / О. М. Траченко // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. — 2009. — Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія. — № 5. — С. 169—171.
8. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Чадюк Олеся Миколаївна. — К., 2005. — 20 с.